

De jongen in de gestreepte pyjama

John Boyne bij Meulenhoff Boekeriej:

Dief van de tijd

De jongen in de gestreepte pyjama

De scheepsjongen

Het winterpaleis

Noah Barleywater gaat ervandoor

De witte veer

De vreselijke belevenissen van Barnaby Rook

Het victoriaanse huis

De jongen die zijn vader zocht

De grote stilte

De jongen op de berg

Wat het hart verwoest

Een ladder naar de hemel

Mijn broer heet Jessica

Een reiziger

Toen de wereld brak

John Boyne

*De jongen in
de gestreepte pyjama*

ROMAN

Vertaald door Jenny de Jonge

MEULENHOF

De vertaling van dit boek is mede tot stand gekomen dankzij steun van het Fonds voor de Letteren.

In de zestigste druk is een nieuw nawoord opgenomen van John Boyne.

Eerste druk 2006
Zestigste druk 2022

ISBN 978-90-290-9708-6
ISBN 978-94-023-2020-6 (e-book)
ISBN 978-90-528-6044-2 (audio)
NUR 302

Oorspronkelijke titel: *The Boy in the Striped Pyjamas*
Omslagontwerp: Roald Triebels, bewerkt door DPS
Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

© 2006 by John Boyne
© 2006 Nederlandse vertaling Jenny de Jonge en Meulenhoff
Boekerij bv, Amsterdam
© 2022 Nederlandse vertaling van het nawoord bij de zestigste
druk Jenny de Jonge en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Jamie Lynch

Bruno doet een ontdekking

Toen Bruno op een middag uit school kwam, trof hij tot zijn verbazing Maria aan in zijn slaapkamer – het dienstmeisje dat altijd met gebogen hoofd naar het vloerkleed staarde en nooit opkeek – die bezig was om al zijn spullen uit de klerenkast te halen en in vier grote houten kratten te pakken, zelfs de dingen die hij achter in de kast had verstopt en die van hem waren en waar niemand aan mocht komen.

‘Wat bent u aan het doen?’ vroeg hij zo beleefd mogelijk, want ook al beviel het hem helemaal niet om bij thuiskomst te merken dat er iemand aan zijn spullen zat, zijn moeder had hem altijd gezegd dat hij Maria met respect diende te behandelen en niet zomaar de toon waarop zijn vader tegen haar sprak mocht nadoen. ‘Blijf van mijn spullen af.’

Maria schudde haar hoofd en wees naar de trap achter hem, waar zojuist Bruno’s moeder was verschenen. Ze was een rijzige vrouw met lang rood haar dat ze in een soort knot

met een netje achter op haar hoofd droeg; ze wrong nerveus haar handen alsof ze iets moest vertellen wat ze liever niet vertelde of iets moest geloven wat ze liever niet geloofde.

‘Moeder,’ zei Bruno, op haar af stappend, ‘waarom is dit? Wat doet Maria met mijn spullen?’

‘Ze pakt ze in,’ legde moeder uit.

‘Pakt ze in?’ vroeg hij. Snel ging hij de gebeurtenissen van de afgelopen paar dagen na om te zien of hij erg ondeugend was geweest of hardop de woorden had gezegd die hij niet mocht zeggen en daarom werd weggestuurd. Maar hij kon niets bedenken. Eigenlijk had hij zich de laatste dagen tegenover iedereen heel keurig gedragen en kon hij zich niet één keer herinneren dat hij trammelant had veroorzaakt.

‘Waarom?’ vroeg hij toen. ‘Wat heb ik gedaan?’

Moeder was ondertussen haar eigen slaapkamer binnengelopen, maar Lars, de butler, was daar bezig om ook haar spullen in te pakken. Ze zuchtte en wierp getergd haar handen omhoog voor ze terug naar de trap stevende, gevolgd door Bruno die het er niet zomaar bij liet zitten.

‘Moeder,’ drong hij aan. ‘Wat is er aan de hand? Gaan we verhuizen?’

‘Kom met me mee naar beneden,’ zei moeder en ging hem voor naar de grote eetkamer waar vorige week de Furie te eten was geweest. ‘Daar kunnen we praten.’

Bruno rende naar beneden en liep haar op de trap zelfs voorbij zodat hij al in de eetkamer zat toen ze binnenkwam. Hij keek haar even aan zonder iets te zeggen en dacht bij zichzelf dat ze zich die ochtend zeker niet goed had opge-

maakt omdat haar oogleden roder waren dan normaal, net als die van hem als hij trammelant had veroorzaakt, en daarvoor straf had gekregen en het op huilen was uitgelopen.

'Je hoeft niet bang te zijn, Bruno,' zei moeder, terwijl ze in de stoel ging zitten waar de mooie blonde vrouw die met de Furie was meegekomen had gezeten en die naar hem had gezwaaid toen vader de deuren dichtdeed. 'Eigenlijk zou je kunnen zeggen dat het één groot avontuur wordt.'

'Wat dan?' vroeg hij. 'Word ik weggestuurd?'

'Nee, jij niet alleen,' zei ze en een moment leek het of ze moest lachen maar van gedachten veranderde. 'Wij allemaal. Je vader en ik, Gretel en jij. Alle vier.'

Daar dacht Bruno over na en hij trok een rimpel in zijn voorhoofd. Hij vond het niet erg als Gretel werd weggestuurd want ze was toch een hopeloos geval dat hem alleen maar last bezorgde. Maar dan was het wel een beetje oneerlijk dat zij allemaal mee moesten.

'Maar waarheen?' vroeg hij. 'Waar gaan we precies naartoe? Waarom kunnen we niet hier blijven?'

'Je weet toch hoe belangrijk vaders werk is?' begon moeder.

'Ja, natuurlijk,' zei Bruno knikkend, omdat er altijd zoveel bezoekers kwamen – mannen in prachtige uniformen, vrouwen met typemachines waar hij niet aan mocht zitten met zijn vieze vingers – die altijd heel beleefd waren tegen vader en tegen elkaar zeiden dat hij een man was om in de gaten te houden en dat de Furie grote plannen met hem had.

'Nou, soms, als iemand heel erg belangrijk is,' ging moe-

der door, 'vraagt zijn baas hem om ergens anders naartoe te gaan omdat daar heel bijzonder werk gedaan moet worden.'

'Wat voor werk?' vroeg Bruno, want als hij eerlijk was – wat hij altijd probeerde te zijn – wist hij eigenlijk niet precies wat voor werk vader deed.

Op school hadden ze het een keer over hun vaders gehad en Karl had verteld dat zijn vader groenteman was, wat klopte wist Bruno omdat hij de groentewinkel in het centrum had. En Daniël had verteld dat zijn vader leraar was, wat ook klopte omdat hij les gaf aan de grote jongens bij wie je altijd maar beter uit de buurt kon blijven. En Martin had verteld dat zijn vader kok was, wat klopte omdat hij Martin soms van school afhaalde en dan droeg hij altijd een witte kiel en een geruite schort alsof hij zo uit de keuken kwam.

Maar toen ze aan Bruno vroegen wat zijn vader deed opende hij zijn mond om dat te vertellen maar realiseerde zich toen dat hij dat zelf niet wist. Het enige wat hij wist te zeggen was dat zijn vader een man was om in de gaten te houden en dat de Furie grote plannen met hem had. En, o ja, dat hij ook een prachtig uniform droeg.

'Heel belangrijk werk,' zei moeder die even aarzelde. 'Werk dat alleen door een heel bijzonder iemand kan worden gedaan. Dat begrijp je toch wel?'

'En moeten we allemaal mee?' vroeg Bruno.

'Maar natuurlijk,' zei moeder. 'Je zou toch niet willen dat vader in zijn eentje daarnaartoe ging en daar helemaal alleen zou moeten zitten?'

'Nee, dat niet,' zei Bruno.

'Vader zou ons allemaal vreselijk missen als we niet bij hem waren,' voegde ze eraan toe.

'Wie zou hij het meeste missen?' vroeg Bruno. 'Mij of Gretel?'

'Hij zou jullie allebei evenveel missen,' zei moeder want ze was een groot voorstander van gelijke behandeling, wat Bruno respecteerde, vooral omdat hij wist dat hij eigenlijk haar lievelingetje was.

'Maar ons huis dan?' vroeg Bruno. 'Wie past erop als wij wegzijn?'

Moeder zuchtte en keek de kamer rond alsof ze die misschien nooit meer zou zien. Het was een heel mooi huis met wel vijf verdiepingen, als je het souterrain meerekende waar kokkie al het eten bereidde en Maria en Lars ruzie maakten aan tafel en elkaar uitscholden voor dingen die je niet mocht zeggen. En als je er het zolderkamertje boven in het huis met de schuine ramen bij optelde waar Bruno over heel Berlijn kon uitkijken als hij op zijn tenen stond en zich stevig vasthield aan het kozijn.

'Voorlopig moeten we het huis afsluiten,' zei moeder. 'Maar ooit komen we hier weer terug.'

'En kokkie dan?' vroeg Bruno. 'En Lars? En Maria? Blijven die hier niet wonen?'

'Die gaan met ons mee,' legde moeder uit. 'Maar nu genoeg gevraagd voor vandaag. Misschien moest je maar eens naar boven gaan en Maria helpen met je spullen inpakken.'

Bruno stond op maar ging nergens naartoe. Er waren nog een paar vragen waar hij antwoord op wilde hebben voor hij

het onderwerp naast zich neer kon leggen.

‘En hoe ver is het?’ vroeg hij. ‘Het nieuwe werk, bedoel ik. Is het verder dan een kilometer?’

‘Lieve help,’ zei moeder lachend, maar het was een vreemd soort lachen omdat ze niet blij keek en zich van Bruno afwendde alsof ze niet wilde dat hij haar gezicht zag. ‘Ja Bruno,’ zei ze. ‘Het is verder dan een kilometer. Heel veel verder, om je de waarheid te zeggen.’

Bruno’s ogen werden groot en zijn mond viel open. Hij voelde hoe zijn armen zich naar opzij uitstrekten wat ze altijd deden als iets hem verraste. ‘U bedoelt toch niet dat we uit Berlijn weggaan?’ vroeg hij terwijl hij naar lucht hapte en de woorden naar buiten perste.

‘Ik ben bang van wel,’ zei moeder bedroefd knikkend met haar hoofd. ‘Het werk van je vader is...’

‘Maar school dan?’ zei Bruno, haar in de rede vallend, wat niet mocht maar wat hem deze keer waarschijnlijk niet kwalijk genomen zou worden. ‘En Karl en Daniël en Martin? Hoe weten die waar ik ben als we samen iets willen doen?’

‘Je zult je vrienden voorlopig gedag moeten zeggen,’ zei moeder. ‘Maar over een tijdje zie je ze vast weer. En val je moeder niet in de rede als je blijft als ze tegen je praat,’ voegde ze eraan toe, want ook al was dit vreemd en onwelkom nieuws, dan was dat nog geen reden voor Bruno om de beleefdheidsregels te overtreden die hem waren bijgebracht.

‘Ze gedag zeggen?’ vroeg hij terwijl hij haar stomverbaasd aanstaarde. ‘Ze gedag zeggen?’ herhaalde hij sputterend alsof zijn mond vol koekjes zat die hij heel fijn had gekauwd

maar nog niet had doorgeslikt. 'Karl en Daniël en Martingedag zeggen?' vervolgde hij met een stem die gevaarlijk dicht op schreeuwen begon te lijken, wat niet mocht in huis. 'Maar dat zijn mijn drie beste vrienden voor altijd!'

'Ach, je krijgt wel nieuwe vrienden,' zei moeder en maakte een wegwerpgebaar met haar hand alsof het voor een jongen makkelijk was om drie beste vrienden voor altijd te krijgen.

'Maar we hadden een heleboel plannen,' protesteerde hij.

'Plannen?' vroeg moeder en trok een wenkbrauw op. 'Wat voor plannen?'

'Dan zou ik het verklappen,' zei Bruno, die niet precies wilde zeggen waar die plannen over gingen en ook niet dat ze een hoop trammelant zouden veroorzaken, vooral over een paar weken als de zomervakantie begon en ze zich niet alleen maar hoefden bezig te houden met plannen bedenken maar ze eindelijk ook eens konden uitvoeren.

'Het spijt me, Bruno,' zei moeder, 'maar je plannen zullen moeten wachten. We hebben geen keus.'

'Maar moeder!'

'Bruno, zo is het genoeg,' zei ze, maar nu klonk ze kortaf en stond ze op als teken dat ze meende wat ze zei. 'Mijn hemel, nog maar een week geleden klaagde je dat hier de laatste tijd zoveel dingen waren veranderd.'

'Nou, ik vind het niet leuk dat we nu 's avonds alle lichten uit moeten doen,' gaf hij toe.

'Iedereen moet dat,' zei moeder. 'Het is voor onze veiligheid. En wie weet, misschien lopen we minder gevaar als we

verhuizen. Ga nu maar naar boven om Maria te helpen inpakken. We hebben niet zoveel tijd als ik had gewild om alles voor te bereiden, dankzij sommige mensen.’

Bruno knikte en liep bedroefd de kamer uit. Hij wist dat ‘sommige mensen’ een grotemensenuitdrukking was voor ‘vader’, eentje die hij zelf niet mocht gebruiken.

Langzaam klom hij de trap op met een hand op de leuning, terwijl hij zich afvroeg of het nieuwe huis in de nieuwe stad waar het nieuwe werk was ook zo’n fijne trapleuning zou hebben om van af te glijden als deze. Want de trapleuning in dit huis liep helemaal van de bovenste verdieping – net buiten het zolderkamertje waar hij, als hij op zijn tenen stond en zich stevig vasthield aan het kozijn, over heel Berlijn kon uitkijken – tot aan de begane grond, vlak voor de twee enorme eiken deuren. Bruno vond niets heerlijker dan helemaal boven op de leuning te gaan zitten en luid gierend het hele huis door te roetsjen.

Dan gleed hij van de bovenste verdieping naar die daaronder, waar de kamer van zijn vader en moeder was, en de grote badkamer, waar hij sowieso niet mocht komen.

Dan naar de verdieping daaronder, waar zijn eigen kamer was, en ook die van Gretel, en de kleine badkamer waar hij minder vaak kwam dan eigenlijk zou moeten.

Dan door naar beneden, waar je van het eind van de trapleuning viel en op je twee voeten moest landen anders werden er vijf punten afgetrokken en moest je weer van voren af aan beginnen.

De trapleuning was het fijnste van het huis – dat én dat

grootvader en grootmoeder zo dichtbij woonden – en toen hij daaraan dacht vroeg hij zich af of zij ook meegingen naar het nieuwe werk, hij nam aan van wel omdat je ze moeilijk achter kon laten. Gretel kon iedereen missen omdat ze een hopeloos geval was – ze kon veel beter hier blijven om op het huis te passen – maar grootvader en grootmoeder? Nou, dat was heel wat anders.

Bruno ging langzaam de trap op naar zijn kamer, maar voor hij naar binnen ging keek hij nog even naar beneden en zag dat moeder vaders werkkamer in liep, die tegenover de eetkamer lag – en die Verboden Terrein was. Altijd. Zonder Uitzondering – en hij hoorde haar hard tegen hem praten tot vader nog harder begon te praten dan moeder kon praten, wat een einde aan het gesprek maakte. Toen ging de deur van de werkkamer dicht en kon Bruno niets meer horen dus leek het hem een goed idee om terug naar zijn kamer te gaan om zelf zijn spullen in te pakken, want anders trok Maria misschien alles zonder erbij na te denken zomaar uit de kast, zelfs de dingen die hij achterin had verstopt en die van hem waren en waar niemand aan mocht komen.

2

Het nieuwe huis

Toen hij het nieuwe huis voor het eerst zag werden Bruno's ogen groot, viel zijn mond open van verbazing en gingen zijn armen weer naar opzij. Alles eraan leek precies tegenovergesteld aan hun oude huis en hij kon niet geloven dat ze daar ookecht gingen wonen.

Het huis in Berlijn stond in een rustige straat, een straat waaraan nog een paar andere grote huizen stonden, wat een leuk gezicht was omdat ze bijna hetzelfde waren als zijn huis maar niet helemaal, en daar woonden andere jongens met wie hij speelde (als het vrienden waren) of bij wie hij uit de buurt bleef (als het pestkoppen waren). Het nieuwe huis stond helemaal alleen op een kale, verlaten plek en nergens waren andere huizen te zien, wat betekende dat er geen andere gezinnen in de buurt waren en geen andere jongens om mee te spelen, geen vrienden en geen pestkoppen.

Het huis in Berlijn was enorm groot en ook al woonde hij

er al negen jaar, hij kon nog steeds plekjes vinden waar iets te ontdekken viel. Er waren zelfs hele kamers – zoals vaders werkkamer, Verboden Terrein. Altijd. Zonder Uitzondering – waar hij nauwelijks was geweest. Het nieuwe huis had maar drie verdiepingen: een bovenste verdieping waar alle drie de slaapkamers waren en maar één badkamer, een benedenverdieping met een keuken, een eetkamer en een nieuwe werkkamer voor vader (met waarschijnlijk dezelfde regels als voor de oude), en een souterrain waar het personeel sliep.

Rondom het huis in Berlijn waren andere straten met grote huizen, en als je lopend naar het centrum van de stad ging, kwam je altijd mensen tegen die aan het wandelen waren of een praatje stonden te maken of haastig doorliepen en zeiden dat ze geen tijd hadden, vandaag niet, niet nu ze nog honderd en een dingen te doen hadden. Er waren winkels met kleurige etalages en groente- en fruitstalletjes met grote schappen vol hoog opgestapelde witte kool, winterwortelen en waterkers. Sommige lagen boordevol prei en paddenstoelen, rapen en spruitjes; andere met sla en sperziebonen, courgettes en pastinaken. Hij hield ervan om zo nu en dan voor die stalletjes te gaan staan en zijn ogen dicht te doen om alle luchtjes op te snuiven en dan voelde hij zich duizelig worden van de mengeling van al die heerlijke aardse geuren. Maar rond het nieuwe huis waren geen straten, niemand die daar wandelde of haast had, en al helemaal geen winkels of groente- en fruitstalletjes. Als hij zijn ogen dichtdeed, voelde alles om hem heen alleen maar leeg en

koud, alsof hij zich op de eenzaamste plek op aarde bevond. In een soort woestijn.

In Berlijn stonden er tafels buiten op straat, en soms als hij met Karl, Daniël en Martin van school naar huis liep zaten er mannen en vrouwen aan die tafels glazen met schuimend spul te drinken en hard te lachen; hij dacht altijd dat de mensen aan die tafels wel heel grappig moesten zijn, want het maakte niet uit wat ze zeiden, altijd lachte er wel iemand. Maar er was iets aan het nieuwe huis waardoor Bruno dacht dat er niet gelachen werd; dat er niets te lachen viel en er niets was om vrolijk over te zijn.

‘Ik vind ’t maar niks,’ zei Bruno een paar uur nadat ze waren aangekomen, en Maria boven zijn koffers stond uit te pakken. (Maria was trouwens niet het enige dienstmeisje in het nieuwe huis: er waren er nog drie die heel mager waren en alleen maar fluisterend met elkaar spraken. Er was een oude man die, zo werd hem verteld, daar was om elke dag de groente schoon te maken en hen aan tafel te bedienen, en die er heel ongelukkig uitzag maar ook een beetje boos.)

‘We hebben niets te vinden,’ zei moeder, terwijl ze een krat openmaakte met daarin het vierenzestigdelig glasservies dat ze van grootvader en grootmoeder had gekregen toen ze met vader trouwde. ‘Sommige mensen maken voor ons de dienst uit.’

Bruno wist niet wat ze daarmee bedoelde dus deed hij maar of ze het niet had gezegd. ‘Ik vind ’t maar niks,’ herhaalde hij. ‘Ik vind dat we dit maar het beste helemaal kunnen vergeten en gewoon weer naar huis moeten gaan. We

zijn weer een ervaring rijker,' voegde hij eraan toe, een uitdrukking die hij net had geleerd en vastbesloten was zo vaak mogelijk te gebruiken.

Moeder glimlachte en zette voorzichtig de glazen op tafel. 'Ik heb nog een andere uitdrukking voor je,' zei ze. 'En die luidt dat we er maar het beste van moeten zien te maken.'

'Nou, ik weet niet of we dat moeten doen,' zei Bruno. 'Ik vind dat u gewoon tegen vader moet zeggen dat u zich hebt bedacht en, nou ja, als we hier voor de rest van de dag moeten blijven en vanavond hier moeten eten en slapen omdat we allemaal te moe zijn, dan is dat niet zo erg, maar we zullen morgen wel heel vroeg op moeten als we rond theetijd terug in Berlijn willen zijn.'

Moeder zuchtte. 'Bruno, waarom ga je niet gewoon naar boven Maria helpen uitpakken?' vroeg ze.

'Maar we hoeven niets uit te pakken als we alleen maar...'

'Bruno, naar boven, alsjeblieft!' snauwde moeder, want blijkbaar mocht zij hem wel in de rede vallen, maar werkte het niet andersom. 'We zijn er nu, we hebben een hele reis achter de rug, dit is voor de nabije toekomst ons huis en we zullen er gewoon het beste van moeten maken. Heb je dat begrepen?'

Hij wist niet precies wat 'nabije toekomst' was en zei dat.

'Het betekent dat we nu hier wonen, Bruno,' zei moeder. 'En dat is het laatste wat ik erover zeg.'

Bruno kreeg een steek in zijn maag en voelde dat er vanbinnen iets begon te groeien, en als dat zich vanuit zijn diepste binnenste een weg naar buiten zou banen zou hij of gaan

schreeuwen en krijven dat het allemaal verkeerd was en on-eerlijken een grote vergissing waar iemand vandaag of morgen spijt van zou krijgen, of hij zou in tranen uitbarsten. Hij begreep niet hoe dit allemaal had kunnen gebeuren. Zo had hij het best naar zijn zin, speelde hij thuis, had hij drie beste vrienden voor altijd, gleed hij van trapleuningen, probeerde staand op zijn tenen over Berlijn uit te kijken, en zo zat hij vast in dit koude, nare huis met drie fluisterende meiden en een bediende die ongelukkig en boos was en waar niemand keek of er ooit nog iets te lachen viel.

‘Bruno, ik wil dat je naar boven gaat om uit te pakken en wel nu,’ zei moeder niet al te vriendelijk, en hij wist dat ze het meende dus draaide hij zich om en beende zonder iets te zeggen de kamer uit. Hij voelde de tranen achter zijn ogen prikken maar hij was vastbesloten om ze in te houden.

Hij ging naar boven en draaide daar langzaam in een kringetje rond in de hoop dat hij een deurtje of holletje zou vinden waar later tenminste iets te ontdekken zou zijn, maar niets van dat al. Op deze verdieping waren alleen vier deuren, twee aan elke kant, tegenover elkaar. Een deur naar zijn kamer, een deur naar Gretels kamer, een deur naar vader en moeders kamer, en een deur naar de badkamer.

‘Dit is niet als thuis en dat wordt het ook nooit,’ mompelde hij binnensmonds terwijl hij zijn eigen kamer in ging waar hij al zijn kleren verspreid over zijn bed zag liggen en waar de kratten met speelgoed en boeken nog niet eens waren uitgepakt. Maria wist kennelijk niet wat het belangrijkste was.

‘Ik moet van moeder komen helpen,’ zei hij zacht, en

Maria knikte en wees naar een grote zak waarin al zijn sokken en hemden en onderbroeken zaten.

‘Als u dat uitzoekt, kunt u ze daar in die ladekast opbergen,’ zei ze, en ze wees naar een lelijke kast die aan de andere kant van de kamer stond naast een spiegel die onder het stof zat.

Bruno zuchtte en maakte de zak open die tjokvol ondergoed zat; hij wilde niks liever dan in de zak kruipen en hopen dat hij thuis weer wakker zou worden.

‘Wat vindt u hier nou van, Maria?’ vroeg hij na een lange stilte omdat hij Maria altijd had gemogen en het gevoel had dat ze bij het gezin hoorde, ook al zei vader dat ze maar een dienstmeid was, en nog een duurbetaalde ook.

‘Waarvan?’ vroeg ze.

‘Nou, dit,’ zei hij alsof dat nogal vanzelf sprak. ‘Dat we hiernaartoe zijn gegaan. Vindt u niet dat we een grote vergissing hebben gemaakt?’

‘Daar heb ik niets van te vinden, jongeheer Bruno,’ zei Maria. ‘Uw moeder heeft u over uw vaders werk verteld en...’

‘O, ik ben het zat om altijd weer over vaders werk te horen,’ viel Bruno haar in de rede. ‘We horen nooit iets anders, als je het mij vraagt. Vaders werk zus en vaders werk zo. Nou, als we om vaders werk weg moeten uit ons huis en van de glijleuning en van mijn drie beste vrienden voor altijd, dan vind ik dat vader nog maar eens goed moet nadenken over dat werk, vindt u ook niet?’

Precies op dat moment kraakte er iets op de overloop en Bruno keek op en zag de deur van vader en moeders kamer

op een kiertje opengaan. Hij bleef stokstijf staan, even niet in staat om te bewegen. Moeder was nog beneden, wat betekende dat vader daarbinnen was en hij had misschien alles gehoord wat Bruno zojuist had gezegd. Hij keek naar de deur en durfde bijna geen adem te halen, hij vroeg zich af of vader door de deur zou komen en hem mee naar beneden zou nemen om een hartig woordje met hem te spreken.

De deur ging verder open en Bruno deed een stap achteruit toen er iemand in de deuropening verscheen, maar het was vader niet. Het was een veel jongere man, ook niet zo groot als vader, maar met hetzelfde soort uniform, alleen niet met zoveel versierselen erop. Hij keek heel serieus en zijn pet zat stevig op zijn hoofd. Aan zijn slapen kon Bruno zien dat hij heel blond haar had, bijna onnatuurlijk blond. Hij droeg een krat in zijn handen en liep naar de trap maar hij hield even in toen hij Bruno zag kijken. Hij nam de jongen van onder tot boven op alsof hij nog nooit een kind had gezien en niet zeker wist wat hij daarmee aan moest: het opten, het negeren of het de trap afschoppen. In plaats daarvan gaf hij Bruno een kort knikje en liep door.

'Wie was dat?' vroeg Bruno. De jongeman had er zo ernstig en druk doende uitgezien dat hij dacht dat het een heel belangrijk iemand moest zijn.

'Een van uw vaders ondergeschikten, neem ik aan,' zei Maria die kaarsrecht was gaan staan toen de jongeman verscheen en haar handen voor zich had gevouwen als iemand die bad. Ze had meer naar de grond gekeken dan naar zijn gezicht, alsof ze bang was om in steen te veranderen als ze hem

recht zou aankijken; toen hij weg was ontspande ze zich pas. 'We leren ze mettertijd wel kennen.'

'Ik geloof niet dat ik hem aardig vind,' zei Bruno. 'Hij was te serieus.'

'Uw vader is ook heel serieus,' zei Maria.

'Ja, maar hij is vader,' legde Bruno uit. 'Vaders moeten serieus zijn. Het maakt niet uit of ze groenteman of leraar of kok of commandant zijn,' zei hij, alle beroepen opnoemend die volgens hem respectabel waren, door fatsoenlijke vaders werden uitgeoefend, en waarover hij wel duizend keer had nagedacht hoe hij ze moest noemen. 'En ik vond die man er niet als een vader uitzien. Ook al was hij heel serieus, dat wel.'

'Ze hebben ook heel serieus werk,' zei Maria met een zucht. 'Dat vinden ze zelf tenminste. Maar als ik u was bleef ik bij de soldaten uit de buurt.'

'Ik zou niet weten wat ik anders zou moeten doen,' zei Bruno triest. 'Ik denk dat er zelfs niemand anders is om mee te spelen dan Gretel, en wat heb je daar nou aan? Ze is een hopeloos geval.'

Hij voelde dat hij op het punt stond te gaan huilen maar hield zich in, hij wilde niet kinderachtig doen waar Maria bij was. Hij keek de kamer rond met zijn ogen op de vloer gericht, en probeerde uit zijn ooghoeken te zien of er ergens iets interessants te ontdekken viel. Dat was er niet. Of dat scheen er niet te zijn. Maar toen viel zijn oog op iets. Daar in de hoek van de kamer tegenover de deur zat een raam in het plafond dat tot in de muur doorliep, een beetje zoals het

raam op de zolder van het huis in Berlijn, maar niet zo hoog. Bruno keek ernaar en bedacht dat hij misschien naar buiten kon kijken zonder op zijn tenen te hoeven staan.

Langzaam liep hij ernaartoe, in de hoop dat hij vanaf hier helemaal tot Berlijn zou kunnen kijken en zijn huis zou kunnen zien en de straten eromheen en de tafels waar die mensen dat schuimende spul zaten te drinken en elkaar lollige verhalen vertelden. Hij liep langzaam omdat hij niet teleurgesteld wilde worden. Maar het was niet meer dan een kleine jongenskamer en de afstand tot het raam was niet groot. Hij drukte zijn neus tegen de ruit en zag wat daarbuiten was, en hoewel zijn ogen groot werden en zijn mond openviel van verbazing, bleven zijn handen ditmaal langs zijn zij omdat hij een heel koud en naar gevoel kreeg.